

Komplexnost profesní přípravy vojáka

Má-li mít armáda důvěru veřejnosti, musela a musí se nutně transformovat. K tomu bylo a je třeba nejen personálních změn, redislokace a proměny v materiálně-technické a technicko-organizační základně, ale i úpravy legislativních poměrů (garantujících také civilní řízení a kontrolu armády) a naplnění jistého obrazu osobnosti vojáka. Zatímco legislativní změny nezávisleji bezprostředně na stavu armády samotné, ale spíše na tempu změn ve společnosti, postupném zavádění standardních demokratických poměrů v právním státě a na vůli a konsenzu politických sil, je stav připravenosti ozbrojených sil a občanské a kulturní úrovně jejich příslušníků i kvalita výcviku a sociální kultivace vojáka především vnitřní záležitostí armády jako takové.

Nedůvěra, s níž se zatím stále vůči armádě setkáváme, není způsobena jen pochybováním o jejím místě a funkci ve společnosti, případně obavou z možného zneužití, ale i kritickým pohledem na odbornou způsobilost a mravní i společenskou úroveň vojáků, či připravenost jejich příslušníků naplňovat ve vnitřním životě armády a v případě konfliktu lidsky důstojná pravidla jednání a chování. Takto chápaná komplexní příprava ozbrojených sil má v naší republice významnou tradici z období první republiky.

Pro T. G. Masaryka byla armáda školou profesní způsobilosti, občanského postoje a humanity, v níž se „povinně“ sešli „žáci“ z různých míst Československa a s různým kulturním zázemím. Armádní prostředí je připravovalo nejen po stránce vojenské, ale i výchovou v duchu občanských a kulturních hodnot a tradic, ba pro některé znamenalo i (první) příležitost k dosažení jistého stupně vzdělání či (např. řemeslné) kvalifikace, k nabytí určitých znalostí o zemi, v níž žijí, a k seznámení s mnohými kulturními návyky, které byly pro jiné samozřejmostí. I to bylo (vedle důrazu na vojenskou odbornost, povinnost, čest, kázeň, sebeovládání atd.) důležitým momentem starosti státu o občana (a člověka) a předpokladem utváření jeho vztahu k vlasti a k jiným lidem v občanském prostředí, do něhož se po ukončení vojenské služby vrátil.

Naše dnešní situace je samozřejmě odlišná. Armáda však nadále zůstává nejen školou technické a vojenské odbornosti, ale i občanské a obecně lidské odpovědnosti, kázně i pořádku a prostředím kulturního dozrání osobnosti člověka vůbec. I v tomto smyslu hraje důležitou, ba v jisté věkové skupině pro mnohé jen stěží zastupitelnou roli. Jde jen o to, na jaké úrovni. I když naplnění této funkce v mnohém přesahuje možnosti armády, neboť zde působí vlivy za jejími hranicemi (ať už prostředím, v němž voják žil před nástupem služby nebo okolí, ve kterém se pohybuje mimo objekty posádky, či masové sdělovací prostředky, jejichž působení může být v tomto směru kontraproduktivní atd.), nemůže armáda ani dnes na tento úkol rezignovat.

V demokratické společnosti je armáda striktně podřízena zákonu a její jednání usměrňováno civilním řízením a kontrolou. Není tedy nástrojem žádné strany, třídy, zájmové skupiny či hnutí, ale demokratického státu, v němž vládne suverenita zákona. To

samo o sobě inspiruje zastánce ideje profesionalismu. Profesionalismus však ještě není profesionalita. Té je možné dosáhnout v profesionální i v občanské armádě. Tam, kde jsou armáda a její příslušníci skutečně „na svém místě“, tj. profesionální nejenom vzhledem k časově omezené smlouvě vojáků či podle oběma stranami potvrzených náplní práce a platových výměrů, jde o sbor, který je odborně kvalifikován a politicky a kulturně na výši, ať už jde o profesionály, pro něž je vojenská služba celoživotní kariérou, o vojáky „na čas“ nebo o mládež plnící svou občanskou povinnost na základě branného zákona.

Každého příslušníka armády pak ctí bezchybné zvládnutí oborové specializace (letce, tankisty, ženisty atp.) a vojenská odbornost včetně odpovídajících manažerských dovedností (schopnost analyzovat situaci, předvídat, přijímat rozhodnutí, řídit, velet, navazovat kontakty a získávat důvěru okolí atd.), ale také tělesná zdatnost a identifikace vojáka s jistými mravními kvalitami, jež příslušejí k vojenskému povolání a jsou přijaty a šířeny v armádě jako profesním společenstvím (vojenská čest a povinnost, zodpovědnost, kázeň a další mravní ctnosti). V armádě, jako ostatně v každém profesním společenství, musí panovat zdatnost v oboru, k níž náleží i jistá profesní morálka.

Z tohoto pohledu je pro příslušníka ozbrojených sil nezastupitelná kvalitní oborová příprava realizovaná v širokém spektru předmětů počínaje výukou specializace přes disciplíny vojenské odbornosti až po tělesnou přípravu a profesní etiku, která je pro výkon vojenského povolání stejně důležitá jako lékařská etika pro budoucího odborníka ve zdravotnictví nebo podnikatelská etika pro obchodníka.

I když jsou v optimálním případě mravní hodnoty spojené s výkonem vojenského povolání předávány ve všech předmětech vojenské odbornosti, v průběhu vojenského výcviku i v každodenním styku mezi příslušníky vojenské profese (a co se zde pokazí, se jen velmi obtížně napravuje), omezuje se seznámení s tím, „co býtí má“, většinou pouze na aktuální příklady, aniž by byla věnována pozornost profesním mravním normám jako celku, zdůvodňování jejich závaznosti a problémům s jejich naplňováním. Prostě se předpokládá, že mravně jedná ten, jehož činy jsou v souladu s „ctnostmi“, které jsou v profesi obecně (byť někdy jen slovně) přijímány a jejichž soubor tvoří mravní kodex. Všechny ostatní činy a postupy, které jim neodpovídají, jsou jednoduše zahrnuty do kategorie mravně neospravedlnitelných způsobů jednání, aniž by byla např. jakkoliv zpochybněna odpověď na otázku, k jakým cílům je člověk povinnován a vůči komu je odpovědný. Tím se samozřejmě vojenská povinnost, poslušnost, čest a odpovědnost redukuje na plnění příkazů politické moci a rozkazů vojenských představitelů, které jsou chápány jako kroky k dosažení (ev. v přípravě k dosažení) politického cíle.

Je-li tomu tak, je prostý voják i každý velitel vázán pouze povinnostmi (vůči státu, vlasti, národu, rase, krvi atd.) a poslušností (výboru pro veřejné blaho, straně, politbyru, vůdci atd.), a tudíž nenese žádnou jinou odpovědnost, ba ani za zbytečně ztracené životy, než za splnění rozkazu. To je věcí cti každého vojáka a důstojníka. Odpovědné jednání a plnění vojenských povinností jsou však nejen věcí vojenské cti, ale i politické, právní a mravní kultury občana a člověka jako takového. Uvědomíme-li si všechny tyto rozměry lidské odpovědnosti, můžeme pochopit naplňování vojenských profesních mravních hodnot nikoliv jen jako to, co býtí má samo o sobě, ale v širších společenských souvislostech. Mravní jednání pak není redukováno na naplňování závazných a nezpochybnitelných příkazů profesní etiky. Jde o odpovědné rozhodnutí a jednání člověka vázaného profesní

morálkou, avšak také demokratickými občanskými hodnotami a humánními obecně lidskými povinnostmi.

To ovšem neznamená, že by normy vojenské etiky pozbyly platnosti. Rozkaz je i dnes pro vojáka zákonem. Nikoliv však sám o sobě a vzhledem k cílům jakékoliv moci, jež si vojáka zavazuje přísahou. Povinnosti vyjádřené v rozkaze, za jejichž plnění je voják odpovědný, musí plynout z legitimního rozhodnutí legální moci. Jedině tehdy, když legální moc sleduje legitimní, tj. lidsky důstojné cíle, je plnění vojenských povinností také obecně lidským odpovědným jednáním.

Vyložit tyto nejednoduché a v podmínkách vojenské služby nanejvýš aktuální otázky a souvislosti předpokládá důkladnou společenskovední (zejména eticko-filozofickou) kultivaci studentů všech typů vojenského studia a důraz na humanitní přípravu příslušníků armády vůbec. Jde o to dokázat, že maximální soulad rozkazu s obecně lidskou povinností může být zajištěn pouze v demokratické společnosti a v právním státě, kde je minimalizována možnost zneužití moci k prosazení zájmů jedněch politických subjektů na úkor jiných. Za těchto podmínek je možné budovat demokratickou armádu, v níž není rozkaz iniciován žádnými ideologicky motivovanými hodnotami, ale odpovědností vůči demokratickým vnitropolitickým poměrům a zachování bezpečnosti v mezinárodním měřítku.

Demokratické společenské poměry a politické vztahy činí z vojenské povinnosti a poslušnosti záležitost cti a odpovědnosti nikoliv ve vztahu k cílům té či oné politické síly, ale vůči zajištění široce chápané bezpečnosti a míru legální mocí a legitimními prostředky. Vstupem do demokratické armády bere voják na sebe povinnosti s tím související. Pokud se s nimi ztotožňuje, je možné žádat, aby plnil rozkazy nezávisle na svých vlastních názorech na charakter politiky jednotlivých subjektů ve státě, bez váhání a pochybností, s maximálním nasazením fyzických i morálních sil a znalostí a dovedností.

To vše samozřejmě předpokládá, že bude kultivován i jako občan a nositel jisté ideje státní moci. Profesionální i občanská armáda demokratického státu musí být nadstraničná, avšak nemůže být v žádném případě apolitická. I když voják sám stojí nad stranami, které spolu v demokratickém systému soupeří ústavními prostředky o výkon moci, není jen „expertem na válku“, ale také příslušníkem státu, tedy loajálním „občanem v uniformě“.

V tomto směru je jeho kultivace výchovou k vlastenectví, úctě k tradici a k historickým národním hodnotám, k loajalitě a občanské odpovědnosti vůči státu a pilířům demokratické státní moci, k připravenosti službě společnosti atd. Tato kultivace ovšem nemá v demokratické společnosti nic společného s žádnou formou nacionalismu: je naopak součástí obecně lidské kultivace v nejširším slova smyslu. Jde o pěstování demokratických idejí a ideálů kompatibilních se systémem obecných lidských hodnot a norem s důrazem na povinnosti vojáka vzhledem k zachování suverenity země a práva národa na sebeurčení, ale i široce chápané bezpečnosti ohrožované jak vojensko-politickými, tak nevojenskými (počínaje přírodními a průmyslovými katastrofami přes národnostní, rasové a náboženské spory, vnitřní a mezinárodní ekonomické, politické a sociální konflikty a demografické problémy až po ekologické krize) bezpečnostními riziky, z nichž mnohá přesahují hranice suverénních států a dotýkají se samotné existence civilizace a kultury.

Kultivace vojáka jako občana a reprezentanta jisté ideje (demokratické) státní moci je tak přípravou k uvědomělé obraně státu a jeho obyvatel a k ochraně a tvorbě lidsky důstojných sociálněpolitických podmínek života člověka a trvale udržitelného rozvoje.

Směřuje k pochopení stavu světa po rozpadu bipolarity a k odpovědnému přijetí podílu na realizaci bezpečnostní politiky, jejímž cílem je nejen obrana v případě mocensko-politického ohrožení země, ale „celková obrana“ (F. Carel).

Armáda demokratického státu je tedy připravována k ochraně životních zájmů země (územní celistvosti, území a suverenity státu) proti všem formám agrese a k její věrohodné obraně, k efektivní účasti na systémech kolektivní obrany v rámci aliančních seskupení demokratických států, k rychlému zvládnutí přechodu do stavu pohotovosti, hrozí-li vnější napadení vlastního území nebo spojenců a k vedení vítězné války, a to i po jejich boku. V situaci nevojenského ohrožení musí být připravena k zajištění „nestandardních“ činností nutných pro záchranu obyvatelstva a k ochraně aktivit nezbytných pro život země, pro akce směřující k udržení bezpečnosti a stability v regionu, k prevenci krizí a předcházení přímým i nepřímým hrozbám a k aktivnímu podílu na zásadách ve prospěch míru a mezinárodního práva (operace k utváření, udržování či zachování, budování, ba i vynucování míru) včetně účasti v humanitárních misích.

To vše klade nebyvalé nároky na intelektuální, organizační, materiální i operační adaptabilitu armády proti jakékoliv hrozbě a v jakémkoliv prostředí (neboť může jít o v mnohém neopakovatelné úkoly k zajištění bezpečnosti ve světě „neurčitosti“) a předpokládá nejen profesionální přípravu, ale i utváření odpovídajícího občanského a obecně lidského vědomí příslušníků ozbrojených sil. Mám zde na mysli, jak už bylo řečeno, především pěstování jejich hodnotové orientace a šíření demokratické a humanistické politické morálky a kultury myšlení, jednání a chování, jež umožní zajistit v situaci opakujících se regionálních krizí a globálního ohrožení lidstva na přelomu tisíciletí suverenitu státu a právo národa na sebeurčení, a rovněž prevenci a eliminaci nevojenských krizových stavů ohrožujících životy lidí.

Tato kultura a morálka, která se postupně rodila ze zkušeností dvou světových válek a desetiletí studené války, již není založena na jakémkoliv ideologické představě o (ekonomické, politické a duchovní) univerzalitě, na jejímž základě je třeba v zájmu šťastné budoucnosti sjednotit svět, a to v případě nutnosti i za cenu použití ozbrojené síly. Takový přístup ke světu konflikty spíše násobí než tlumí, neboť směřuje k akumulaci moci včetně moci ozbrojené, legitimuje mnohé formy jejího užití a ústí v totalitě v jejich nejrůznějších variantách. V dnešním nanejvýš diferencovaném a diverzifikujícím se světě jde spíše o pochopení hodnoty plurality, na jejímž základě je možné zajistit soužití nejrůznějších účastníků společenského života.

Úcta k různosti a toleranci, jak ji zde chápeme, není výrazem hodnotového relativismu, který tvrdí, že nelze rozhodnout, jaké hodnoty jsou lepší a nejlepší, či dokonce výzvou ke smíření s negativními mravními a politickými postoji. Závazky a povinnosti zde nejsou popřeny. Naplnění vlastních hodnot však předpokládá uznání rozmanitosti, respekt k právům jiných (která lze, podle W. Welsche, v souhrnu označit jako „právo být jiný“ s tím omezením, že totéž právo nesmí být žádnému upíráno) a snášenlivost. Osobní a skupinové zájmy nejsou v tomto případě odmítnuty v zájmu budoucího sjednocení, ale je striktně požadováno vzájemné respektování všech aktérů společenského života, jejich vůle k dialogu o všech sporných otázkách a snaha dospět k porozumění. Naplnění těchto požadavků se samozřejmě ani v dnešním světě neobejde bez moci, včetně moci ozbrojené.

Politické myšlení založené na tomto způsobu uvažování o světě však již moc nespojuje pouze s legální mocí novodobého státu (mezinárodního sdružení států, koalice atd.) a se

zájmy jeho občanů (rasy, třídy, náboženské skupiny ap.), ani nesvazuje legitimitu užití jejich nástrojů absencí z osvíceného rozumu plynoucích hodnot, norem, idejí a ideálů ve společenském dění a osvícensky chápaným pokrokem (budoucností). Legalitu moci chápe naopak ve vztahu k určité formě organizace (otevřené) společnosti, jež je s to humánně s mocí zacházet, a legitimitu jejího užití zdůvodňuje ohledem na zachování bezpečnosti člověka: důstojnosti lidské osobnosti a trvale udržitelného rozvoje.

Odtud pak vyrůstá politická morálka schopná iniciovat odpovědné jednání občana nejen v hranicích státu, národa, rasy či třídy, ale ve vztahu k povinnosti zajistit bezpečnost člověka vůbec. Staví-li politické myšlení na těchto principech, je možné dosáhnout konsenzu obyvatel země i mezinárodního společenství a světové veřejnosti ve věcech moci s ohledem na různost hodnot, které jednotlivé subjekty uznávají, zacházet s mocí bez zřetele na utilitární zájmy zainteresovaných (účastníků konfliktu, okolních států, velmocí ap.) a v zájmu zachování bezpečnosti a míru dospět včas k prevenci a k řešení krizových situací, aniž by bylo třeba burcovat svědomí nezúčastněných televizními obrazy krveprolévání, koncentračních táborů, masových hrobů a exodu uprchlíků.

Z pozice politického myšlení a morálky, o nichž zde hovoříme, je moc, včetně moci ozbrojené, svázána nejen s povinností usilovat o udržení samostatnosti státu a svébytnosti národa, ale i omezena na tvorbu a ochranu bezpečnosti a míru, tj. jistých vnitropolitických, regionálních a celoplanetárních poměrů, v nichž bude uznána a respektována hodnota plurality v ekonomickém, politickém a duchovním životě společnosti, zavládne tolerance a vůle ke konsenzu a budou voleny lidsky důstojné nástroje řešení konfliktů, jichž se diferencované a diverzifikující se lidstvo nebude moci zřejmě nikdy zcela vyvarovat. Pochopení této funkce ozbrojené moci a odtud plynoucí důstojnosti vojenského povolání však u nás zatím chybí jak v široké veřejnosti, tak i v armádním prostředí. I proto musí být voják kultivován občansky a politicky, a také co se týká ztotožnění se s obecně lidskými hodnotami, neboť jejich naplnění za určitých podmínek garantuje pouze demokratická armáda.

To samo o sobě vyžaduje nejen profesní školení, ale i výchovu vojáka k vnitřní identifikaci s určitým systémem demokratické státní moci a s posláním ozbrojené síly a armády v dnešním světě, stejně jako vysokou úroveň vojenské a občanské i obecně lidské odpovědnosti a uvědomělé kázně, neboť postavení i jednání vojáka jsou zde určeny a omezeny funkcí armádního tělesa ve vztahu k široce chápané bezpečnosti a míru, vnitřními demokratickými principy života armády a požadavkem řídit se v její činnosti humánními pravidly, a to i v případě užití ozbrojených sil. To platí pro armádu občanskou i profesionální.

Zejména s ohledem na tyto mantinely nelze proces kultivace příslušníků armády orientovat pouze profesně: musí mít neustále na zřeteli dotváření občanského a obecně lidského politického a mravního profilu vojáka. Ten je (vedle odpovídající legislativy) zárukou, že se armáda nestane nástrojem politických sil soupeřících o moc či prostředkem prosazování subjektivně motivovaných zájmů a cílů, ale ani prostředím, v němž pokvetou různé formy sociální deviace počínaje šikanou, a že bude také minimalizováno riziko porušování humánních principů tam, kde by byly ozbrojené síly nasazeny. Jen za tohoto předpokladu může být armáda institucí demokratického státu bez rizika jejího zneužití, neboť voják bude vychováván k plnění vojenských povinností a zároveň k šířeji pojaté (občanské a obecně lidské) odpovědnosti než pouze za plnění rozkazu: k dodržování

demokratických a obecně lidských principů a hodnot, jejichž naplňování armáda, v případě nutnosti i prostředky moci, garantuje.

Ohniskem této přípravy je kultivace společensko-vědní. V armádním prostředí směřuje především k výkladu a pochopení otázek týkajících se dnešní situace lidstva, zdrojů ohrožení, problému široce chápané bezpečnosti, politiky, moci, státu a práva, ozbrojeného násilí, války a míru, funkce a postavení armády ve společnosti a vztahu mezi nimi v podobě civilního řízení armády atd. Především v tomto smyslu je voják vychováván jako občan a nositel jisté ideje státní moci. Interpretace všech těchto otázek však není v demokratické armádě (a společnosti) zasažena duchem militarismu (a důrazem na univerzalitu státní moci), nýbrž je prezentována ve vztahu k obecně lidským hodnotám. To je platforma pro formování vojáka jako příslušníka ozbrojených sil a občana, ale především jako člověka ve smyslu svobodné, sebe sama ovládající osobnosti odpovídající za svá rozhodnutí i v krizových situacích.

Každý voják - a důstojník zvláště - je ovšem také reprezentantem státní moci a z tohoto hlediska je posuzován veřejností. Proto musí být připravován nejenom jako „expert na válku“ a „občan v uniformě“, jehož postavení, rozhodování a jednání bude v souladu s jistými obecně lidskými hodnotami, ale i v širokém kulturním rozměru a co se týká pravidel společenského jednání a chování i norem osobního života. To vše je rovněž úkolem armády a podmínkou získání osobní prestiže vojáků a veřejného ocenění armády jako celku, ať už jde o armádu občanskou nebo profesionální. Kritika armády ze strany politiků a veřejnosti je často inspirována právě projevy nízké všeobecné kulturní úrovně příslušníků ozbrojených sil a soustřeďuje se na absenci systematické a cílevědomé obecné kulturní kultivace příslušníků ozbrojených sil v armádním prostředí.

Nebudeme zde diskutovat o tom, nakolik jsou velitelé v tomto směru vybaveni a zda jsou schopni a ochotni se s touto povinností vůči svým podřízeným vyrovnat. Možná, že technicky a ryze velitelsky orientovaná příprava důstojníka k tomu ani nezakládá odpovídající předpoklady. Je však zřejmé, že bez přesvědčení veřejnosti o odpovídající všeobecné kulturní úrovni příslušníků ozbrojených sil armáda autoritu a uznání nezíská. Image armády je závislá nejen na stavu technických a vojenských odborných znalostí a dovedností, ale především na míře identifikace jejích příslušníků s občanskými a obecně lidskými hodnotami a na veřejně projevovaných postojích, návycích a společenském chování vůbec, v nichž se projevuje kulturní úroveň vojáka i armádního prostředí. Každodenní zkušenosti ukazují, že potřeba tímto směrem zaměřené sociální kultivace je nanejvýš aktuální.

Naznačený komplexní přístup k profesní přípravě příslušníků ozbrojených sil vyzvedá jak požadavek jejich oborové způsobilosti a vojenské odbornosti, tak občanské věrohodnosti, lidské odpovědnosti i všeobecné kulturní úrovně. Má-li mít armáda důvěru veřejnosti jako odborně zdatná, potřebám široce chápané bezpečnosti otevřená, demokratickým a humanitním principům věrná a odpovídající kulturní úroveň pěstující instituce, musí vytvořit prostor nejen pro oborovou a specificky vojenskou přípravu svých příslušníků, ale i pro jejich společensko-vědní průpravu a sociální kultivaci v nejširším slova smyslu.